

המערכה נגד חמאס – ההקשר ההרתעתי

יאיר עברון

עדיין מוקדם לקבוע את ההשפעות ארוכות הטווח של המערכה נגד חמאס, אולם כבר עתה אפשר להציע כמה השלכות. מעבר לכך, כדאי להשוות בין מערכה זו ובין השפעות המערכה שנוהלה נגד חזבאללה בקיץ 2006 בהקשר ההרתעתי.

הרתעה נגד ארגונים תת־מדינתיים או דמויי מדינה

למרות היות ההרתעה מצב מורכב הרי כאשר היא מיושמת נגד מדינות היא יחסית פשוטה יותר מאשר במצבים בהם היא מופעלת נגד ארגונים תת־מדינתיים. לפיכך ההרתעה נגד ארגוני טרור קשה למדי (אם גם לא בלתי אפשרית לגמרי). שיקולי העלות־תועלת של ארגונים אלה שונים בתכלית מאלה של מדינות.

עם זאת, בשתי המערכות שיזמה מדינת ישראל במהלך כשלושים החודשים האחרונים, האויבים לא היו ארגונים תת־מדינתיים טהורים. הן חזבאללה הן חמאס הם בראש ובראשונה ארגונים פוליטיים החולשים על תשתיות מורכבות של שירותים אזרחיים וחברתיים, ובעלי שורשים עמוקים בקרב האוכלוסיות התומכות בהם ושמתוכנן הם פועלים. יתרה מכך, חמאס מתנהל כיום כממשלתה בפועל של רצועת עזה, והדבר מקנה לרצועה מעמד של כמעט מדינה. עובדה זו משפיעה ללא ספק על שיקולי העלות־תועלת שלו.

הצלחתה של ההרתעה נגד ארגונים כגון חמאס וחזבאללה תלויה במידה שבה הם מתקרבים למעמד של ממשלות או כמעט ממשלות. ככל שמעמדם קרוב יותר לכך תגבר פגיעותם לאיומי הרתעה, וכפי שנוהגות מדינות מן המניין, כך יקרה גם עם שיקולי העלות־תועלת של ארגונים אלה באשר לצעדיהם. הדבר החשוב הוא כי יכולתה הצבאית של ישראל גבוהה בהרבה מזו שלהם, ועובדה זו משפיעה על שיקולי העלות־תועלת שלהם. מנגד, יש ביכולתם גם להרתיע את ישראל עד גבול מסוים. הדבר נעשה חלקית על ידי נקיטה של אמצעים אלימים, כגון שיגור טילים לעבר יישוביה. עם זאת, יש לכך מגבלות, שכן אם צעדים אלה מצטברים, ישראל

פרופ' יאיר עברון, חוקר בכיר במכון למחקרי ביטחון לאומי

יכולה להשתמש ביכולותיה הצבאיות העדיפות כדי לנקוט הרתעה ענישתית, כמו שאכן אירע במלחמת לבנון השנייה נגד חזבאללה ובמבצע "עופרת יצוקה".

"הדיאלוג האסטרטגי" בין מדינת ישראל לחמאס

בעוד חמאס שולט ב-"כמעט-מדינה", כמו שצוין לעיל, עמדתו האידאולוגית האנטי-ישראלית הקיצונית ממשיכה להשפיע על התנהגותו, וככל הנראה היא זו שתדמה לנכונותו לגייס את השימוש בכוח ככלי של מדיניותו. יחד עם זאת בחודש מארס 2005 קיבלו עליהם פת"ח וחמאס חד-צדדית את ההודנה אולם זו לא עצרה לחלוטין את ביטויי האלימות המתמשכת של חמאס כלפי ישראל.

לפני הנסיגה החד-צדדית מרצועת עזה נדרש חמאס לפעילות אלימה כדי להפגין את תרומתו לנסיגתה של ישראל. בהמשך לניצחונו של חמאס בבחירות ינואר 2006 הוא פירש את ההודנה ככזו שחלה גם על שטחי יהודה ושומרון. ישראל לא קיבלה מעולם פרשנות זו. נסיבות אלה הובילו לפרצי אלימות כשחמאס והג'האד האסלאמי הגיבו לפעילות צה"ל ביהודה ושומרון. אי-הסכמות אלה אשר לפרשנות נמשכו גם לאחר שעלה חמאס לשלטון ב-2007. רק בהודנה האחרונה שנכנסה לתוקף בקיץ 2008 ויתר חמאס על דרישתו זו. מלבד זה, היו אי-הסכמות בעניין השליטה והקף התנועה במעברי הגבול שהובילו לגילויי אלימות ולהפרות ההודנה. התוצאה הייתה מאזן הרתעה לא מושלם בו השתלבו צעדים כוחניים "אוכפים" של שני הצדדים. חמאס השתמש בירי טילים לעבר יישובים ישראליים, בעוד ישראל הגיבה באופן מוגבל על ידי שימוש בכוח ואף בסגירתם של המעברים.

החמאס טעה בהבנת סף הסובלנות הישראלי – כפי שאכן טעה חזבאללה ב-2006 – והנחית מטח רקטות מסיבי ב-24 בדצמבר 2008 דבר שהביא לתגובה הישראלית המסיבית.

מבצע "עופרת יצוקה" ומלחמת לבנון השנייה

כאשר החלה ישראל במבצע הצבאי נגד חזבאללה בקיץ 2006 הוגדרו עבורו יעדים מרחיקי לכת: שינוי מוחלט של המצב בדרום לבנון והריסתו של חזבאללה. יעדים אלה היו לא מציאותיים לחלוטין, ולא היה ניתן להשיגם

מדינת ישראל הצליחה לייצר הרתעה יציבה נגד חזבאללה, כפי שאכן הוכח מעל לכל ספק במבצע "עופרת יצוקה", כאשר הארגון כמעט שלא נקט בפעילות צבאית לאות הזדהות עם בני בריתו המותקפים בעזה.

באמצעים צבאיים. השבתו של מאזן ההרתעה בין ישראל לחזבאללה לא הוגדרה כמטרה של המבצע, אך למעשה, אף שלא הושגו היעדים מרחיקי הלכת (שכאמור ממילא לא היה ניתן להשיגם), הצליחה מדינת ישראל לייצר הרתעה יציבה נגד תנועת חזבאללה, כפי שאכן הוכח מעל לכל ספק במבצע "עופרת יצוקה" כאשר

הארגון כמעט שלא נקט בפעילות צבאית כלשהי (לבד מניסיון פיגוע אחד ושתי נפילות של פצצות מרגמה) לאות הזדהות עם בני בריתו המותקפים בעזה. במבצע "עופרת יצוקה" הציבה ישראל יעדים מוגבלים הרבה יותר: "יצירתם של תנאי ביטחון משופרים בעבור דרומה של ישראל", מה שהיה לשון נקיה ליצירת עמדת הרתעה חזקה נגד התקפותיו המתמשכות של חמאס נגד ישראל. כעבור שלושה שבועות של לחימה הסכימה ישראל לקבל את הצעתה של מצרים, ובכללה הפסקת אש בשילוב צעדים נוספים, והכריזה על הפסקת אש. בעקבות כך הכריז גם חמאס על הפסקת אש. בעקבות הנזק העצום שנגרם ברצועת עזה קיימת סבירות גבוהה כי חמאס ידבק בהפסקת האש. לפיכך, ובלי להתעלם מהפרות מזעריות בשלבים הראשונים, הושגה המטרה של הרתעה יציבה. מבחינה אנליטית המכה הישראלית הייתה מימוש של האיום ההרתעתי הישראלי המתמשך וכן איתות הרתעתי לגבי העתיד.

כלים צבאיים ליצירת הרתעה

הכלי היעיל ביותר בהרתעה הענישתית הוא חיל האוויר. על כן אפשרי בהחלט כי כבר לאחר הימים הראשונים של הפגזות אוויריות היה אפשר להבטיח את אפקט ההרתעה. זאת אכן הערכה תקפה, בדרגת ודאות גבוהה, בנוגע למה שאירע מול חזבאללה. יצוין כי בתנאים מעין אלה יכול רק השימוש בכוח לא פרופורציונלי להשיג את החזרתה של ההרתעה היציבה. השימוש בכוחות הקרקע במבצע "עופרת יצוקה" שימש קרוב לוודאי כמאיץ את היזמה המצרית. תרומתם האפשרית של כוחות הקרקע להרתעה היא סוגיה מורכבת הדורשת דיון מפורט יותר.

תנאים להרתעה יציבה

ראשית, חמאס הינו ממשלה דה־פקטו של רצועת עזה. לפיכך, וכן משום שהוא אינו רק ארגון חמוש אלא גם תנועה פוליטית קיבל עליו אחריות לאוכלוסייה הנתונה לשליטתו. דווקא בגלל זה הוא רגיש לצעדי הענישה של ישראל נגד התשתית ברצועת עזה. בעקבות כך הרתעתה של ישראל, המבוססת על צעדי ענישה עתידיים צפויים מצדה – אם ישוב חמאס להפר את הפסקת האש – חזקה הרבה יותר. **שנית**, חמאס חייב להפעיל שליטה יעילה על הארגונים החמושים האחרים ברצועת עזה. מנגד, סיבות לא־יציבות עלולות להיגזר מהסכסוך בין פתח לחמאס וכן מהשליטה בארגונים חמושים אחרים.

שלישית, מאחר שהרתעה מבוססת לא רק על ידיעתו של המורתע את המחיר שיגבה ממנו המרתיע אלא גם על מידת תסכולו מהמשך הסטטוס קוו, תהיה כנראה פתיחה מחדש של המעברים תנאי אשר חמאס לא יהיה מוכן לוותר עליו; סירוב להיענות לו עלול להוביל להפרות אפשריות של הפסקת האש. בעוד ישראל

מבקשת להשיג הפסקת אש מוחלטת הבעיות שהוזכרו בתנאים השני והשלישי כאן עלולות להביא למצב שחמאס אכן יירתע משיגור טילים לעבר יישובים בישראל, אבל הוא או ארגונים אחרים ייזמו מפעם לפעם פעולות מקומיות.

היחס הפרדוקסלי בין מדינת ישראל לחמאס

כדי שהרתעה כנגד חמאס תהיה יציבה אין לפגוע בשליטתו של חמאס ברצועה. עם זאת, צעד כזה נוגד את עמדתה הבסיסית של ישראל החותרת לערעור שלטונו. מצד שני ישראל נרתעת מכיבוש הרצועה, דבר שהיא מסוגלת לעשות מבחינה צבאית, מאחר שהיא מבינה כי כיבוש מחדש מעין זה עלול יהיה להוביל לנוכחות ארוכת טווח שתהיה כרוכה במחירים גבוהים ובלתי כדאיים.

מצב פרדוקסלי זה יוכל להשתנות אם ישתנו הנסיבות הפוליטיות, למשל אם יקבל עליו כוח אחר את השליטה בפועל על רצועת עזה. את זאת היה אפשר להבטיח למשל אם הרשות השלטונית המרכזית ברצועת עזה היתה קואליציה בין פת"ח ובין חמאס.

הערות

- 1 לניתוח וצפי שמלחמת 2006 יצרה הרתעה יציבה מול חזבאללה ראו: יאיר עברון, "ההרתעה ומגבלותיה" בתוך: מאיר אלרן ושלמה ברום, (עורכים) מלחמת לבנון השנייה, תל אביב, הוצאת ידיעות אחרונות, 2007.